

J. SOETENHORST

Graven naar de bouwstenen voor de D'66-ideologie

De wieg: einde en begin van een ideologie

Bepaalde discussies zijn op een gegeven moment populair om daarna weer een tijd naar de achtergrond te verdwijnen. Zo is er de afgelopen jaren veel geschreven en gepraat over de crisis. De verzorgingsstaat beleeft een crisis. De samenleving staat voor een crisis. Dit werd een veel gehanteerde tactiek om de mensen wakker te schudden. Let op het is ernstig, want we bevinden ons in een crisissituatie. Hetzelfde geldt in zekere zin voor het schrijven over het gebrek aan idealen in ons westers maatschappijtype. Het einde van de ideologie is al vele malen, de ene keer met wat meer eruditie dan de andere, aangekondigd. Het leent zich goed voor het rijmpje:

*'einde' en 'begin' die zaten in een bootje,
'einde' viel er uit, wie zat er toen nog in?*

Juist: 'begin'. Het einde van een ideologie draagt de komst van een nieuwe ideologie in zich. We kunnen niet goed zonder. D'66 ontstond in zo'n ideologie-arme periode. Er was geen gemeenschappelijk oriëntatiekader dat de nodige vanzelfsprekendheden gaf om zinvol bezig te zijn. De wederopbouwperiode was – zo viel achteraf te constateren – eigenlijk een benijdenswaardige tijd geweest, omdat toen de bereidheid ontstond om met elkaar de schouders onder het karwei te zetten. Vreemd genoeg had de oorlogsperiode in waardenoriëntatie eerder conserverend dan vernieuwend gewerkt.

Vooroorlogs gold als goed; herstel van het voorafgaande was het motto. Men hield de blik op het verleden gericht.

In *Het Appèl*, een pamflet dat de oprichters van D'66 in 1965 uit lieten gaan, werd Nederland op de snijtafel gelegd. Diagnose: het bestel is ziek en moe. 'Nog steeds moeten regering en parlement het doen met codes uit een voorbij tijdperk. Het politieke spel moet nog steeds worden gespeeld volgens regels die dateren uit de vorige eeuw.' De diagnose is gericht op één zenuwbaan uit het staatsbestel: het staatkundig functioneren van regering en parlement.

De initiatiefnemers van D'66 constateren dat dit niet deugt en bieden als remedie een aantal staatsrechtelijke vernieuwingen aan, zoals de gekozen minister-president en het districtenstelsel.

Zoals zo vaak gebeurt met politieke stukken wordt door de critici van D'66 de diagnose overgeslagen en krijgt de voorgestelde remedie het zwaar te verduren. Wie in die tijd in een forum of discussiegroep moest optreden, ondervond dit aan den lijve. Maar er was nog een ervaring: het verhaal sloeg aan bij een bepaalde publieksgroep. Dit waren vooral jongeren met een goede opleiding of nog in opleiding. Bovendien mensen die voorheen niet politiek actief waren. Er was kennelijk iets in *Het Appèl* verwoord dat appelleerde. Het frisse groen van de goed opgezette reclamecampagne, zeiden critici verbolgen. Of was het de zakelijke benadering; het wars zijn van ideologische veelal dogmatische taal, waar

de politiek zo mee verbonden was en waardoor de politiek zo ongeloofwaardig was in de ogen van de mensen? De staatkundige hervormingen zouden immers een 'meer zakelijke opstelling van het parlement' bevorderen. De structuren en verantwoordelijkheden zouden verhelderd worden, zodat de invloed van de kiezer niet beperkt bleef tot 'het eens per vier jaar plaatsen van de magische rode stip', zoals Van Mierlo het verkiezingsritueel eens typeerde.

Hoewel het verkiezingssucces in 1967 van D'66 aanvankelijk wel een schokeffect had op de andere partijen en de invloed van D'66 ook wel viel aan te wijzen, zoals bijvoorbeeld op de grondwetsherziening, herstelde het oude bestel zich betrekkelijk snel. De hervormingsvoorstellen, bedoeld om de burger dichter bij het bestuur te brengen, werden één voor één als onhaalbaar op de brandstapel gelegd en wat D'66 aan hervormende gedachten lanceerde, kwam in diverse partijprogramma's terug. Op zich geen schande. Wel betekende het een permanente afroming van de eigen ideeënwereld.

Beleidsplan 1971-1975

Het eerste beleidsplan voor de jaren 1971-1975 bevatte tal van deze ideeën. Thema's als industriële vernieuwing, milieubeheer en een rechtvaardige welvaartsverdeling zowel binnen Nederland als internationaal gezien, worden hierin aangepakt.

Hoofdstuk 1, 'Open Samenleving', bevat vergaande voorstellen om de vrijheidsdrang en kritiek op 'gezagsdragers', die in de jaren zestig was losgekomen, in constructieve banen te leiden. Het legaliseren van abortus, het terugdringen van de staat als zedenmeester en de verlaging van de meerderjarigheidsgrens zijn voorbeelden uit dit hoofdstuk.

Hoewel uit deze voorbeelden reeds blijkt hoe 'ideologisch geladen' dit programma was, blijft D'66 een image houden van pragmatische deskun-

digheid. Bij herlezing van de inleiding uit dit eerste uitvoerige beleidsplan blijkt de nadruk te liggen op de negatieve kanten van de technologie. 'Het werktuig van onze technische en economische macht is ons uit de hand gelopen.' 'Kernwapens en vervuiling bedreigen de wereld', zo wordt daar gesteld.

Het is verleidelijk om even een sprong te maken naar het verkiezingsprogramma voor 1981, waarin hetzelfde, maar in wat bloemrijker bewoordingen, wordt opgedist: 'tussen de betonnen administratoren en kerncentrales die niet alleen de horizon vervuilen, verdwalen we steeds dieper in de slagschaduw van bureaucratie en techniek'. Wie 't ziet mag 't zeggen.

Het mensbeeld dat het eerste beleidsplan oproept, is dat van de vrije, creatieve, zelfbewuste mens, die bereid is offers te brengen voor een rechtvaardiger verdeling van de welvaart. Voorop staat het vermogen van mensen om de samenleving naar hun wens in te richten. Er wordt een sterk beroep gedaan op de verbeeldingskracht. Vrede, vrijheid en veiligheid zijn leidende principes. De problemen worden als in beginsel oplosbaar gezien. De machtsverdeling in de samenleving is wel voor verbetering vatbaar; het gaat om rechtvaardiger verhoudingen, niet om het opheffen van onrechtvaardigheden.

Het verschil lijkt subtieler dan het is. Hierin komt immers tot uiting dat D'66 wel vernieuwingsgezind is, maar zich niet ver verwijderd van de bestaande vanzelfsprekendheden op het gebied van inkomensverdeling en machtsverhoudingen, zoals bijvoorbeeld de relatie tussen de seksen. Als remedie voor het staatsbestel draagt dit eerste beleidsplan niet de gekozen minister-president en het districtenstelsel aan.

Nu wordt gepleit voor een radicaal andere departementale indeling. De hergroepering moet plaatsvinden aan de hand van de drie kernproblemen: de open samenleving, het milieu en de besturing van wetenschap en techniek.

Programma 1977-1981

Het volgende beleidsprogramma voor de periode 1977-1981 heeft een eigen geschiedenis. D'66 was als partij 'door een diep dal gegaan', om een politicus van dit moment te citeren; een teken dat de partij overeind begon te krabbelen, was het verschijnen van dit nieuwe beleidsprogramma 1977-1981. Het is het werkstuk van enkele leden en niet zoals in voorafgaande en opvolgende jaren, het gezamenlijk produkt van werkgroepen, programcommissie en andere betrokkenen. Het gevolg is een zekere onevenwichtigheid tussen het beschouwend gedeelte en de praktisch-politieke punten. Van het eerste is een overmaat en van het tweede een tekort.

Het is geschreven in een tijd dat de grenzen aan de groei zich alleen nog maar manifesteerden op het gebied van het milieu. De eindigheid van lucht, water, bodem, stilte is tot ons doorgedrongen. De eindigheid aan de groei van het nationaal inkomen nog niet.

In vergelijking met de voorafgaande publikaties is de toon van de inleiding voorzichtig. Men zou zelfs kunnen zeggen dat het vertrouwen van het vermogen van mensen om de problemen op te lossen wat is verminderd, terwijl er met meer ontzag geschreven wordt over 'ontwikkelingen' die 'een eigen dynamiek vertonen', waarbij menselijk ingrijpen wel eens 'averechtse gevolgen kan hebben'.

Behalve de grotere beduchtheid voor deze externe factoren, ook wel de invloed van 'de omgeving' genoemd, komt uit de tekst van de inleiding ook een besef van sociale ongelijkheden naar voren. Gesproken wordt van 'verouderde machtsstructuren', de noodzaak van 'sociale doelmatigheid', naast de technisch-economische en tenslotte komt de bescherming van de zwaksten in de samenleving als nastrevenswaard naar voren. Met enige voorzichtigheid kan men stellen dat het mensbeeld genuanceerder is; naast tolerantie en erkenning van het pluriforme karakter van de samenleving vindt

nu ook de structurele achterstand van 'onmachtige groepen' erkenning. Mensen met lage inkomens en hulpbehoevenden worden met name genoemd.

Nieuw in dit programma is het streven naar 'de menselijke maat'. De bureaucratisering, als negatieve factor, was tot op dat moment nog nauwelijks gesignaleerd. De eerdere programma's van D'66 zochten veeleer de oplossing in een herordening dan in een afschaffing of beperking van de overheidsbureaucratie. Ook de erkenning van de grenzen van het overheidsbeleid is nieuw. Mondigheid die zich alleen maar uit in het vragen van oplossingen van vaders staat leidt tot passiviteit en dus... onmondigheid. Vogeltjes die het bekje steeds opensperren totdat er wat ingestopt wordt, vergeten dat zij kunnen vliegen. (Deze dichtertijdelijkheden zijn niet in het programma te lezen en komen voor mijn rekening.)

Tenslotte is nieuw in dit programma – dat tevens de wedergeboorte van D'66 als politieke machtsfactor inluit – het verband tussen vernieuwing van het productieproces en het sociaal-culturele gebeuren. De specialist moet een stapje terug doen; de mens mag niet in het gedrang komen van de machine. Productieverbetering moet zich vertalen in eisen gesteld op het sociaal-culturele vlak, zoals meebeslissen en versterking van de positie van de cliënt of consument. De humanisering van relaties kan op dit sociaal-culturele vlak gestalte krijgen. De productiesector heeft de neiging om te versralen tot onpersoonlijke marktverhoudingen die op hun beurt weer een stempel zetten op de sociaal-culturele sector.

Volgens het beleidsprogramma moet men dit proces omkeren. De waarden, die in de persoonlijke verhoudingen op het sociaal-culturele vlak gestalte krijgen, moeten de productieverhoudingen beheersen en niet andersom.

Kleinschaligheid en decentralisatie, terugdringen van specialisatie en deskundige macht zijn de middelen om dit te bereiken.

Concluderend: het gezicht van d'66 eind jaren zeventig is minder 'opgewekt'. Het heeft een zorgelijke trek. De opgave is minder eenvoudig dan we dachten. Er zijn structuren, ongelijkheden in macht, en vooral er is een economisch-technische ordening, met eigen wetmatigheden. Toch keert het mensbeeld van de actieve verantwoordelijke burger met recht op volledige ontplooiing van zijn talenten en capaciteiten telkens terug. 'Deze ontplooiing moet geschieden in vrijheid en verantwoordelijkheid, naar eigen inzicht en overtuiging, in solidariteit met de medemens en zonder politieke, sociale en economische discriminatie van anderen.'

*De Nieuwste Geluiden: concept-verkiezingsprogramma
1981*

Een herziening van het beleidsprogramma is vanaf 1978 aan de gang. Sommige onderdelen zijn al vernieuwd, anderen zijn onderweg. Gestreefd is om zoveel mogelijk het verkiezingsprogramma te enten op het vernieuwde beleidsprogramma. Dit is bijv. het geval op het gebied van defensie en volksgezondheid: het verkiezingsprogramma geeft de meest essentiële punten uit het beleidsprogramma. Waar de vernieuwing nog niet had plaatsgevonden, lag het moeilijker. Daar is over het algemeen de weg bewandeld waarbij de werkgroepen een tekstvoorstel voor het verkiezingsprogramma indienden, zodat de eindtekst in onderling overleg tussen de verkiezingsprogramma-commissie en de werkgroep tot stand is gekomen.

Wat nu ter tafel ligt is een *concept-verkiezingsprogramma*, dat op het partijcongres in februari behandeld wordt. Dit betekent dat de leden mogen amenderen en dat over het geheel stemming volgt.

De volgende opmerkingen hebben dus betrekking op de concept-tekst.

Welke ideologie spreekt er uit dit ontwerp? Keren de hiervoor besproken punten terug? Is er een bepaalde ontwikkeling in het denken aan te geven? Zijn er overeenkomsten in diagnose en remedie?

In de diagnose breidt de lijst van 'misse' zaken zich alleen maar uit. Wat opvalt is dat sinds de oprichting in 1966 eigenlijk niets afgevoerd kan worden. De politiek faalt nog steeds. Zij blijft 'zo'n tien jaar achter de werkelijke problemen aanhouden'. Techniek en bureaucratie blijven ons dwars zitten. Men leest over 'doldraaien in reusachtige, onbestuurbaar geworden structuren'. Het ontstaan van een informele economie (vrijwilligerswerk, 'zwart' werk) wordt verklaard als een manier waarop mensen proberen aan de dwingende structuren te ontsnappen.

Het beroep op de verbeeldingskracht, een vaak terugkerend geluid in voorafgaande programma's, is vervangen door het bescheidener 'wij zijn geen magiërs'. Toch wordt een ambitieuze opstelling gekozen door de blik op de verre toekomst te richten. 'We moeten ons baseren op de toekomst die wij wensen. Terug redenerend vanuit dit toekomstbeeld moeten wij dan een analyse maken van hervormingen die nu nodig zijn om straks zover te komen en van de middelen om ze tot stand te brengen.'

Hoe deze toekomstige maatschappij er uit zou moeten zien, daar laat dit verkiezingsprogramma zich niet over uit. Geen blauwdruk dus waarin bijv. wordt aangesloten op de door de WRR ontwikkelde scenario's, om van daaruit terug te redeneren naar vandaag. Wel wordt een filosofie aangereikt, die een mentaliteit en methodiek inhoudt. Het is de filosofie van *de menselijke maat*. Het terug naar de menselijke maat betekent radicale beslissingen, omdat het nodig zal zijn radicaal andere wegen in te slaan. Niet méér van hetzelfde, maar anders, is ook een essentieel element van dit instrumentarium.

Maar welk mensbeeld schuilt achter deze menselijke maat? Tenslotte zijn er zoveel mensen; je hebt ze in alle soorten en maten.

Impliciet schuilt in deze gedachtengang het geloof in de mensen. In hun inventief en creatief vermogen. Dit is van meet af aan een bouwsteen van de D'66-ideologie geweest. Het beeld van de Redelijke Mens. Flexibel genoeg om op grond van goede argumenten zijn/haar opvattingen bij te stellen. Expliciet profileert D'66 zich in dit program als derde stroming, 'die zich los maakt uit de oude leerstellingen van liberalisme en democratisch socialisme' en die als ingrediënten heeft: 'sociale bewogenheid, humane ethiek, democratische gezindheid, vrijheidsliefde en onorthodoxe inspiratie'.

Na deze toch wel bevlogen taal doen de concrete programmapunten wat erg mager aan. In feite verwijderen zij zich nauwelijks van de bestaande opvattingen. Het 'niet meer, maar anders' krijgt weinig uitwerking, behalve wellicht bij de politie. Ook

in de indeling worden de bestaande politieke criteria gevolgd zoals blijkt uit hoofdstukjes over gehandicapten, minderheden, ouderen. D'66 wordt een 'echte politieke partij' met de voor- en nadelen vanden. De dwarse, verfrissende en gedurfde lijn laat zich minder makkelijk trekken. De deelbelangen, vertegenwoordigd in werkgroepen, de specifieke deskundigheid, kortom het dominerend perspectief, drukt haar stempel op 'de wegen die wij denken te moeten bewandelen'.

De Idee-redactie ligt dwars

Vandaar dat de redactie van Idee'66 dwars door dit programma is gaan wandelen, iedere keer met een ander stukje 'ideologie' van D'66 voor ogen.

Hoe krijgt de emancipatiegedachte gestalte? En hoe de sociale verdeling van werk? Hoe hard zijn onze pretenties t.a.v. produktie, arbeid en inkomen? Streven wij consequent naar decentralisatie? Wat is tenslotte de samenhang van het geheel?